

Рекуненко Т. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу забезпечення якості освіти
Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-7668-0581>

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ

INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES WITH OTHER ACTORS IN THE PREVENTION OF OFFENSES IN THE FINANCIAL SECTOR

У статті досліджено стан та проблеми взаємодії правоохоронних органів з контролюючими органами й іншими суб'єктами, що беруть участь у запобіганні правопорушенням у галузі фінансів. Підкреслено, що у зв'язку з ускладненням економічних схем, трансформацією тіньового фінансового сектора та зростанням кількості латентних правопорушень, ефективність запобігання правопорушенням залежить від якості міжвідомчої співпраці та правової визначеності ролей кожного учасника процесу.

Запропоновано низку практичних заходів для вдосконалення зазначеної взаємодії, зокрема акцент зроблено на необхідності впровадження єдиного нормативно-правового та організаційно-розпорядчого механізму. Одним із ключових кроків має стати розроблення і прийняття спільного міжвідомчого наказу, що містив би чіткий розподіл компетенцій і повноважень між органами, визначення алгоритму спільних дій при виявленні ознак правопорушень у галузі фінансів, порядок обміну аналітичною та процесуальною інформацією, а також норми щодо створення постійно діючих або тимчасових координаційних центрів.

Окрема увага приділена необхідності запровадження системного моніторингу ефективності такої взаємодії з метою її подальшого удосконалення на основі практичних результатів та аналітичного зворотного зв'язку. Аргументується, що реалізація запропонованих підходів сприятиме зміцненню інституційної спроможності органів державної влади у сфері фінансової безпеки та підвищенню рівня превентивної діяльності.

Ключові слова: *правопорушення, галузь фінансів, правоохоронні органи, міжвідомча взаємодія, запобігання, фінансова безпека, адміністративне регулювання, інституційна спроможність.*

The article explores the current state and challenges of interaction between law enforcement agencies, supervisory authorities, and other actors involved in the prevention of financial offenses. It emphasizes that, given the increasing complexity of economic crime schemes, the transformation of the shadow financial sector, and the growing number of latent violations, the effectiveness of countermeasures depends largely on the quality of interagency coordination and the legal clarity of each party's responsibilities.

A set of practical measures is proposed to improve this interaction, particularly by implementing a unified legal and administrative mechanism. One of the key steps is the development and adoption of a joint interdepartmental order that would clearly delineate the competences and powers of each agency, define an operational algorithm for responding to identified financial offenses, regulate the exchange of analytical and procedural information, and provide for the establishment of permanent or temporary coordination centers.

Special attention is given to the need for systematic monitoring of the effectiveness of such cooperation, with the aim of further improvement based on practical outcomes and analytical feedback. The article argues that the proposed approaches will strengthen the institutional capacity of state bodies in the field of financial security and increase the effectiveness of preventive efforts in the area of economic crime.

The findings of the article may be useful for scholars, policymakers, law enforcement officials, financial control authorities, anti-corruption institutions, and for educational purposes in legal higher education institutions.

Key words: *financial offenses, law enforcement, interagency cooperation, crime prevention, financial security, public administration, administrative regulation, institutional capacity.*

Постановка проблеми. Галузь фінансів є однією з найуразливіших до протиправних посягань, зокрема таких як шахрайство, розкрадання бюджетних коштів, ухилення від сплати податків, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом тощо. З огляду на складність структури правопорушень у галузі фінансів та їхню латентність, ефективне запобігання їм потребує чіткої взаємодії між правоохоронними органами та іншими суб'єктами – контролюючими органами, фінансовими установами, аналітичними центрами, органами державної влади та місцевого самоврядування. Водночас, на практиці така взаємодія часто має фрагментарний характер, що знижує її ефективність. Постає необхідність глибшого дослідження механізмів міжвідомчої координації та вироблення дієвих моделей запобігання правопорушенням у галузі фінансів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання запобігання правопорушенням у галузі фінансів розглядалися у працях таких українських учених, як О. М. Бандурка, О. М. Костюченко, В. А. Юрченко, І. В. Галай та інших. Вони акцентували увагу на ролі фінансової політики, розвитку інституційного середовища фінансового контролю, а також на необхідності удосконалення нормативно-правового регулювання у цій галузі. У публікаціях останніх років значну увагу приділено проблематиці фінансових розслідувань та ролі Державної аудиторської служби, Державної фіскальної служби (у перехідний період) та Бюро економічної безпеки. Проте недостатньо досліджено власне механізми міжвідомчої взаємодії, особливо на етапі запобігання, а не лише виявлення правопорушень. Актуальність набуває аналіз саме практичної взаємодії правоохоронних та інших суб'єктів у галузі фінансів.

Метою статті є визначення сучасного стану та основних проблем взаємодії правоохоронних органів з іншими суб'єктами щодо запобігання правопорушенням у галузі фінансів.

Виклад основного матеріалу. Не вдаючись у подробиці етимологічного та філософського походження поняття «взаємодія», зупинимось на проблемних питаннях визначення цієї категорії з точки зору наук, які більш наближені до проблем запобігання правопорушенням. Не

оминули увагою цю дефініцію вітчизняні вчені-адміністративісти. До прикладу, В. К. Колпаков та Д. Г. Заброда переконують, що це найбільш загальна закономірність існування світу, яка є результатом і виявом універсальної взаємодії усіх предметів та явищ і виражає внутрішню структурну єдність усіх елементів та властивостей у кожній цілісній системі, а також нескінченно різні зв'язки та відносини самої системи з іншими, оточуючими її системами чи явищами [1, с. 50].

Взаємодія правоохоронних органів з іншими суб'єктами під час запобігання правопорушенням у галузі фінансів може бути у різних видах, зокрема: правовідносини, в яких сторони займають рівноправне становище (відсутні зв'язки типу «влади-підпорядкування»); правовідносини, в яких правоохоронний орган України займає керівне, а інша сторона – підпорядковане становище; правовідносини, в яких правоохоронний орган є підпорядкованим суб'єктом, а інший учасник займає керівне становище [8–10]. При цьому, слід зазначити, що координаційні правовідносини можуть відноситися до останніх двох груп правовідносин. Тобто в них завжди передбачається наявність керівного та підпорядкованого суб'єкта правовідносин.

Розкриємо детально аспекти взаємодії правоохоронних органів України з основними суб'єктами, які відіграють важливу роль в запобіжній діяльності. Так, першочергово слід вказати на те, що суттєвий вплив на розвиток запобігання правопорушенням в галузі фінансів здійснює взаємодія правоохоронних органів з Верховною Радою України. Цей вплив проявляється, насамперед, через законотворчу діяльність. Виключно парламент визначає правові засади функціонування всієї системи правоохоронних органів а також інших суб'єктів запобігання правопорушенням, ухвалює нормативно-правові акти, що регулюють фінансово-економічні відносини, боротьбу з корупцією, запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та інші питання, пов'язані з фінансовою безпекою держави.

Відповідними підрозділами правоохоронних органів України проводяться попередні експертизи законопроектів, що надходять до Верховної Ради України. З них увагу приділя-

ють саме тим законопроектам, які стосуються зокрема і повноважень правоохоронних органів щодо здійснення заходів запобігання правопорушенням. Всі законопроекти, що стосуються повноважень опрацьовуються відповідними підрозділами, за наслідками чого готуються пропозиції щодо кожного законопроекту з формуванням позиції про підтримання, не підтримання чи надання зауважень та пропозицій до проектів таких законодавчих актів з метою їх доопрацювання та приведення до норм чинного законодавства.

Таким чином, взаємодія правоохоронних органів з Верховною Радою України є одним із ключових елементів ефективної системи запобігання правопорушенням, адже забезпечує нормативну основу, політичну підтримку та контроль, необхідні для дієвої та прозорої діяльності у сфері безпеки та правопорядку.

Необхідно зазначити і про основні напрями взаємодії під час запобігання правопорушенням у галузі фінансів між правоохоронними органами та Антимонопольним комітетом України: виявлення й розслідування правопорушень; обмін інформацією та матеріалами для проведення розслідувань чи здійснення проваджень; спільна участь у моніторингу публічних закупівель; запобігання правопорушенням через законодавчу ініціативу; підвищення кваліфікації та навчання (у сфері підвищення обізнаності про ризики фінансових правопорушень через навчальні заходи, спільні семінари, тренінги та обміни досвідом). Співпраця між Антимонопольним комітетом та правоохоронними органами сприяє: прозорості ринкового середовища; захисту державних фінансів від недобросовісного впливу монополістів; припиненню масштабних схем ухилення від податків через змови чи фіктивні компанії; формуванню конкурентної економіки, яка працює на користь держави та споживача.

Варто звернути увагу на взаємодію Державної податкової служби України із Міністерством фінансів України. В ч. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 227 зазначено, що діяльність державної податкової служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів [4]. Відповідно до п. 9 ч. 6 Постанови Кабінету Міністрів України від

20 серпня 2014 р. № 375 «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України» [3], Міністерство фінансів України очолює Міністр, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади Верховною Радою України.

Основними проявами взаємодії Державної податкової служби України із Міністерством фінансів України – є реалізація та внесення на розгляд Міністра пропозицій щодо державної податкової політики, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пального, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону [7, с. 141–142].

Серед основних цілей цієї взаємодії варто виокремити: підвищення дієвості, стабільності та передбачуваності податкової системи; удосконалення механізмів податкового адміністрування; ефективне збирання фінансових ресурсів для реалізації державних функцій; забезпечення податкової справедливості та рівного підходу до платників податків; гармонізацію українського податкового законодавства з нормами Європейського Союзу; мінімізацію бар'єрів для підприємництва та підтримку сталого економічного зростання; а також розширення податкової бази.

Окремої уваги заслуговує взаємодія правоохоронних органів з Державною митною службою України щодо запобігання правопорушенням у галузі фінансів. Така взаємодія є вкрай важливою, оскільки дозволяє оперативно виявляти та припиняти порушення митного

законодавства, ухилення від сплати податків і зборів, переміщення контрабандних товарів, а також інші незаконні фінансові операції, що завдають шкоди фінансово-економічній безпеці держави. Спільні заходи, обмін аналітичною інформацією, проведення спільних розслідувань і митно-прикордонних перевірок значно підвищують ефективність превентивної діяльності, зменшують ризики незаконного переміщення капіталів та сприяють прозорості зовнішньоекономічної діяльності.

Необхідно звернути увагу на наявність чітко визначених законодавчих повноважень митних органів щодо співпраці з іншими державними структурами та органами місцевого самоврядування. Яскравим прикладом цього є положення, викладені в Митному кодексі України [2], зокрема в главі 77, «Взаємовідносини митних органів з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами підприємницької діяльності». У даному розділі законодавчо окреслено широке коло учасників взаємодії, з якими Державна митна служба України підтримує постійні функціональні зв'язки. Окремі статті цієї глави регламентують співпрацю митних органів з правоохоронними структурами, Національним банком України, Рахунковою палатою, а також із центральними органами виконавчої влади, відповідальними за реалізацію фінансової політики, казначейське обслуговування бюджетів і державний фінансовий контроль. Окрім цього, передбачено механізми взаємодії з органами місцевої влади та місцевого самоврядування, а також із представниками підприємницького середовища. Такий системний підхід до врегулювання співпраці між митними органами та іншими суб'єктами є безперечною перевагою, адже сприяє підвищенню ефективності виконання контрольних функцій та забезпечує узгодженість дій у сфері фінансової безпеки держави.

У розрізі цього, варто додати, що Наказом Міністерства фінансів України від 10 червня 2020 р. № 286 «Про затвердження Порядку взаємодії інформаційних систем Державної податкової служби України та Державної митної служби України щодо обміну інформацією, необхідною для адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів, здійснен-

ня контрольних процедур щодо дотримання податкового та митного законодавства» [6] – було налагоджено взаємодію, яка встановлює основні вимоги щодо інформаційної взаємодії між інформаційно-телекомунікаційними системами, базами даних, реєстрами, іншими інформаційними ресурсами Державної податкової служби України та Державної митної служби України, що використовуються для адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів, здійснення контрольних процедур щодо дотримання податкового та митного законодавства.

Ефективне запобігання правопорушенням у галузі фінансів неможлива без тісної й системної співпраці між правоохоронними органами та Національним банком України, який є центральним органом у сфері грошово-кредитної політики, валютного контролю та фінансового моніторингу. Національний Банк України виконує важливу функцію нагляду за банківською системою та іншими небанківськими фінансовими установами, що дозволяє йому виявляти підозрілі фінансові операції, потенційні факти ухилення від сплати податків, відмивання коштів, фінансування тероризму тощо. У таких випадках взаємодія з правоохоронними органами – СБУ, Національною поліцією, Бюро економічної безпеки чи ДБР – набуває ключового значення.

Формами такої взаємодії є: обмін інформацією про підозрілі фінансові операції; надання висновків, аналітичних довідок та аудиторських звітів щодо діяльності банків або інших фінансових інституцій; участь у спільних процесуальних діях, зокрема у розслідуванні чи здійсненні адміністративних проваджень; реалізація комплексних превентивних заходів, спрямованих на посилення контролю за фінансовими потоками; вдосконалення нормативно-правової бази для оперативнішої реакції на нові загрози в банківсько-фінансовій сфері.

Суттєвим напрямом взаємодії правоохоронних органів України у запобіганні правопорушенням у галузі фінансів є налагоджене співробітництво з *Державною казначейською службою України*. Ця форма співпраці має стратегічне значення, оскільки дозволяє здійснювати контроль за рухом бюджетних коштів, своєчасно виявляти порушення у фінансо-

во-бюджетній сфері, запобігати нецільовому використанню державних ресурсів та іншим незаконним фінансовим операціям. Взаємний обмін інформацією, координація дій при виявленні ознак правопорушень, а також участь у перевірках забезпечують прозорість бюджетного процесу та підвищують ефективність державного фінансового контролю.

У сучасних умовах розвитку фінансових ринків України надзвичайно важливою є ефективна співпраця між правоохоронними органами та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Цей орган є ключовим регулятором фондового ринку, який здійснює нагляд і контроль за діяльністю учасників ринку капіталу, емітентами цінних паперів та інституційними інвесторами. Комісія володіє значним обсягом аналітичної та фінансової інформації, що дозволяє виявляти потенційні або реальні порушення у сфері обігу цінних паперів, такі як: маніпулювання ринком, використання інсайдерської інформації, недобросовісна емісія цінних паперів, відмивання коштів через біржові інструменти тощо.

У випадках, коли такі правопорушення мають ознаки кримінальних діянь, Комісія взаємодіє з правоохоронними структурами, зокрема з Національною поліцією, СБУ, ДБР та Бюро економічної безпеки України. Така взаємодія здійснюється у таких формах: інформаційне повідомлення про підозрілі операції або діяльність окремих учасників фондового ринку; надання доказової бази, включно з аудиторськими висновками, результатами перевірок, запитами від емітентів; участь у спільних процесуальних діях; координація дій з метою запобігання масштабному шахрайству на ринку капіталу; спільна розробка нормативно-правових актів, спрямованих на посилення контролю в сфері фондового ринку та унеможливлення правопорушень.

Своєю чергою, взаємодія правоохоронних органів України з органами фінансового контролю, зокрема з фінансовою інспекцією (раніше – Державною фінансовою інспекцією, нині – органи Державної аудиторської служби України), теж є важливою складовою системи запобігання правопорушенням у галузі фінансів. Ця співпраця спрямована насамперед на виявлення, документування та усунення пору-

шень бюджетного законодавства, нецільового використання коштів, фінансових зловживань на рівні центральних і місцевих органів влади, державних підприємств та інших суб'єктів господарювання. Завдяки аналітичним і ревізійним заходам, які здійснює Державна аудиторська служба, правоохоронні органи отримують ґрунтовну доказову базу для відкриття кримінальних чи адміністративних проваджень та притягнення винних осіб до відповідальності. Контрольно-ревізійні органи проводять планові та позапланові виїзні ревізії за зверненнями правоохоронних органів за місцезнаходженням об'єкта контролю, у тому числі, відповідно до Закону та Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її між-регіональними територіальними органами затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 550 від 20 квітня 2006 р. [6].

Встановлено, що під час здійснення взаємодії застосовуються різні за своїм характером методи, спрямовані на організацію й забезпечення ефективної співпраці щодо запобігання правопорушенням у галузі фінансів. Однак, вони не мають належного нормативного оформлення. Саме тому, вважаємо, що логічним буде розширити напрями відомчої та міжвідомчої взаємодії у досліджуваній галузі, через деталізацію їх у спільному наказі. Тобто, одним із можливих шляхів вирішення вказаних проблем є прийняття єдиного нормативно-правового акту (спільного наказу), який відповідав би вимогам європейських та міжнародних конвенцій і повністю регулював б питання взаємодії правоохоронних органів з контролюючими чи наглядовими органами, а також іншими суб'єктами щодо запобігання правопорушенням у галузі фінансів. З цією метою в означеному нормативному акті слід:

1) розкрити зміст терміну «взаємодія» щодо суб'єктів, які безпосередньо здійснюють запобігання правопорушенням у галузі фінансів. Це передбачає закріплення чіткого й однозначного визначення поняття «взаємодія» в контексті спільної діяльності різних органів. Визначення має враховувати як організаційно-правові аспекти (форми, рівні та методи взаємодії), так і функціональні (координація, обмін інформацією, спільне реагування). Такий підхід сприятиме єдиному розумінню терміна всіма

учасниками процесу та унеможливить дво-значне трактування.

2) розробити чіткий алгоритм послідовності спільних дій правоохоронних, контролюючих та інших суб'єктів запобігання правопорушенням у галузі фінансів для забезпечення ефективності взаємодії під час виконання спільних та окремих службових завдань. Пропонується створити поетапну модель взаємодії, яка б охоплювала всі стадії: виявлення адміністративних правопорушень, аналіз інформації, спільне прийняття рішень, фінансовий контроль, складання звітів. Такий алгоритм має враховувати часові рамки, компетенцію кожного суб'єкта та порядок дій у разі виявлення фактів правопорушень.

3) визначити суб'єктів владних повноважень, які будуть наділені правом приймати рішення щодо актуальних питань взаємодії. Необхідно законодавчо закріпити, які основні органи або посадові особи мають право ініціювати, регламентувати та контролювати взаємодію між учасниками системи запобігання правопорушенням. Це дозволить уникнути дублювання функцій, зволікання в прийнятті рішень та посилить підзвітність за координацію.

4) спростити процедури узгодження спільних дій правоохоронних органів із контрольно-ревізійними для прийняття термінових рішень і підвищення їх ефективності. В умовах обмеженого часу, особливо при виявленні фактів правопорушень, критично важливо мати змогу оперативно узгоджувати дії. Пропонується запровадити спрощені форми погодження (наприклад, електронна взаємодія) і мінімізувати бюрократичні бар'єри для швидких рішень.

5) забезпечити належне матеріальне забезпечення вказаних суб'єктів. Без належного фінансування, технічного оснащення, доступу до спеціалізованих баз даних та засобів комунікації ефективна взаємодія правоохоронних органів з іншими суб'єктами запобігання правопорушенням у галузі фінансів неможлива. В нормативному акті слід передбачити норми, які б зобов'язували державу забезпечити всі установи, що беруть участь у формуванні фінансової безпеки, необхідними ресурсами.

6) визначити порядок підпорядкування і взаємодії правоохоронних органів з контрольно-

ревізійними та іншими суб'єктами під час виконання спільних та окремих службових завдань. Потрібно чітко окреслити ієрархію взаємодії: хто кому підзвітний під час проведення спільних заходів, як узгоджуються дії, на основі яких наказів чи розпоряджень. Такий підхід сприятиме уникненню дублюванню повноважень під час виконання службових функцій.

7) запровадити більш суворі заходи адміністративного та дисциплінарного впливу щодо невиконання контрольно-ревізійними органами покладених на них обов'язків. Для підвищення відповідальності контрольно-ревізійних органів за неефективне виконання обов'язків або бездіяльність необхідно передбачити чіткі норми щодо відповідальності. Це можуть бути: догана, тимчасове усунення від виконання обов'язків, звільнення.

Доцільно було б поширити і в медіа висвітлення змісту правопорушень у галузі фінансів та наслідків, що слідують за ними як профілактичний захід, тим більше, що для цього необхідно тільки узгодити діяльність центру зв'язків з громадськістю з структурними одиницями Національного банку України, чи органами фінансового контролю та моніторингу, які б надавали цю інформацію.

Висновки. Запропоновано низку практичних заходів для вдосконалення взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами й іншими суб'єктами запобігання правопорушенням у галузі фінансів. Зокрема, акцент зроблено на необхідності впровадження нормативно-правового та організаційно-розпорядчого механізму, який би регламентував чітку і структуровану взаємодію між цими суб'єктами. Одним із ключових елементів такого підходу є розробка та ухвалення спільного наказу про міжвідомчу взаємодію, в якому слід передбачити: 1) чіткий розподіл компетенцій, повноважень і сфер відповідальності кожного з суб'єктів запобігання; встановлення порядку обміну інформацією; визначення алгоритму дій при виявленні ознак правопорушень у галузі фінансів та порядок передачі матеріалів між суб'єктами; створення тимчасових, або постійних координаційних центрів; регулярний моніторинг ефективності співпраці з подальшим удосконаленням практики запобігання правопорушенням у галузі фінансів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колпаков В. К., Заброда Д. Г. Адміністративно-правові проблеми взаємодії суб'єктів боротьби з корупцією : монографія. Дніпро, 2006. 198 с.
2. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
3. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>
4. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 берез. 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF>
5. Про затвердження Порядку взаємодії інформаційних систем Державної податкової служби України та Державної митної служби України щодо обміну інформацією, необхідною для адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів, здійснення контрольних процедур щодо дотримання податкового та митного законодавства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0593-20#Text>
6. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квіт. 2006 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF#Text>
7. Слаблюк Н. С. Адміністративно-правовий статус та особливості трансформації діяльності Державної податкової служби України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2023. 245 с.
8. Конспект лекцій з дисципліни «Взаємодія суспільства та влади» / уклад. О. О. Шевченко, Київ, 2018. 47 с.
9. Прянішнікова І. В. Адміністративно-правові засади взаємодії засобів масової інформації з органами Національної поліції під час запровадження правового режиму воєнного стану : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2022. 235 с.
10. Шнурко Я. В. Форми взаємодії національної поліції та засобів масової інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021. № 11. С. 538–540.